

Adrian CHIRCU

Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca

**CRAMPEIE DIN VECHEA TERMINOLOGIE MARITIMĂ
ROMÂNEASCĂ. OBSERVAȚII ASUPRA DICȚIONARULUI
LUI TEODOR CORBEA
(*DICTIONES LATINAE CUM VALACHICA INTERPRETATIONE*)**

„...diacronia este o modalitate relevantă pentru stabilirea specificului terminologiilor dintr-o anumită limbă.” (Bidu-Vrănceanu 2012: 63)

0. În ultimul timp, se încearcă o recuperare și o valorizare a vechiului lexic românesc, urmărindu-se, în special, modul în care erau înțeleși ori tălmăciți anumiți termeni din limbile de cultură europene, dintre care se detașează, fără de îndoială, limba latină, care era principalul idiom care facilita transmiterea diverselor cunoștințe, fie acestea teologice ori laice, mai ales dinspre Occident înspre Orient.

0.1. Necesitatea interpretării unor aspecte privitoare la vocabularul de odinioară se explică prin faptul că, în anii din urmă, acestuia i s-a acordat o atenție relativ redusă, specialiștii vizând mai ales dinamica actuală a limbii, direcție de cercetare care a dăunat urmării începuturilor limbajului specializat și, prin urmare, unei analize obiective a evoluției acestuia. Considerăm că „descrierea lingvistică a terminologiilor în diacronie poate aduce însă date de interes complex” (Bidu-Vrănceanu 2012: 50), dintre care se detașează, în special, eforturile de echivalare ori de traducere a unor cuvinte, care nu erau prezente în vocabularul limbii române.

0.2. În aceeași linie a revalorizării tezaurului lexical din perioada veche a scrisului românesc (Dimitrescu 2014), se înscrie și studiul nostru, prin care ne propunem să analizăm modul în care Teodor Corbea, umanist român de frunte, reușește să tâlcuiască, în limba română, în filele dicționarului său, cuvinte latinești privitoare la terminologia maritimă.

1. Înainte de a purcede însă la interpretarea termenilor cuprinși în *vorbarul* corbean, considerăm că trebuie să discutăm pe marginea contextului sociocultural care a mijlocit apariția tomului și care a avut o înrâurire de netăgăduit în decizia autorului de a-l elabora.

1.1. În veacul al XVII-lea, în principatele române, asistăm la o întoarcere cu fața spre Occident și, implicit, la o asimilare și la o difuzare crescută a cunoștințelor vehiculate în centrele culturale importante ale epocii, aspect constatat și de către Ioan Aurel Pop, care observa că

„influența Occidentului latin devine tot mai puternică (cu precădere în Transilvania) și, odată cu aceasta, se restrânge aria slavonismului cultural la români.” (2016a: 78)

1.2. Pe lângă alte înnori sociale și culturale, această schimbare de direcție a favorizat și elaborarea unor lucrări lexicografice menite să ajute, prin intermediul limbii latine (*ianua linguarum*), la înțelegerea ideilor transmise, care erau din ce în ce mai mult îmbrățișate de către cei implicați în activitatea cărturărească europeană. Astfel, asistăm la realizarea unor dicționare bilingve și multilingve care au contribuit la lărgirea orizontului de cunoștințe, înspre și dinspre Țările Române, configurându-se un real „dialog intercultural european.” (Pop et alii II 2016: 326)

2. În aceeași linie, se înscrie și *lixiconul* enciclopedic *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, la a cărui tălmăcire „ostenitu-s-au din plata părintelui Mitrofan, episcopul de Buzău, Todor Corbea sîn ieromonah Ioasaf din Brașov.” (Corbea 2001: 557), învățat care a redactat cel mai cuprinzător dicționar din Evul Mediu românesc, în ale cărui coloane e prezent un număr însemnat de cuvinte latinești, tâlcuite în vorbe românești, constituind, ulterior, un model pentru alți învățați români (Grigore Maior sau Ștefan Crișan). De altfel, aceeași lucrare trebuie să-i fi fost de trebuință și lui Samuil Micu „în alcătuirea propriei sale lucrări analoage, precum și autorilor iluminiști ai dicționarului numit îndeobște al lui Ioan Bob.” (Pop et alii III 2016: 117-118).

2.1. Dacă pentru contemporanii lui Corbea, prevala buna traducere a termenilor latinești, pentru lingviștii de astăzi sunt importante vechile cuvinte românești aflate în uz sau create de învățatul brașovean, ținând cont de posibilitățile sistemului. În fapt, dicționarul nu e inedit în epocă, deoarece, în Europa, circulau o serie întreagă de lexicoane bilingve, însă dintre acestea se detașează lucrarea lui Albert Szenci Molnár, preceptor, pedagog și, ulterior, episcop reformat transilvănean, de a cărui dicționar se detașează, selectând „deopotrivă articole și valori semantice, adăugând explicații și semnificații, făcând comentarii, dar, mai ales, creând, într-o limbă ce s-a dorit a fi bogată și nuanțată, un echivalent cât mai bun al părții latinești, nu o copie literală a componentei maghiare din *Dictionarium Latino-Ungaricum*”. (Chivu 2017: 104)

2.2. După cum se știe, Albert Szenci Molnár publică, la Nürnberg, la începutul veacului al XVII-lea (1604), o amplă lucrare lexicografică, menită să faciliteze înțelegerea limbii latine de către maghiari, anume *Dictionarom latinovngaricom opus novum et hactenus nosquam editoum; Item vice versa: dictionarom vngaricolatinom, in quo praeter dictionom vngaricom interpretationem latinam* (DLU), care a fost ani de-a rândul folosită în școlile

din Transilvania și al cărei autor a rămas „un etalon pentru tot ce i-a urmat în cultură” (Benkő 1984: 6).

2.3. Sursa principală a lexiconului corbean o reprezintă fără îndoială lucrarea lui Szenci, căci eruditul ardelean lasă în dicționar, voit sau nu, o relatare a renaștătorului maghiar, care ține să precizeze că a sălășuit în Strasbourg, în vremea copilăriei, explicând astfel termenul „**Argentina** [1] et **Argentoratum**: tare oraș al Țării Nemțești lângă apa Rhenus, în ținutul Alsației. Acolo ca acela înalt turn iaste și bisearică înfrîmșețată, cît în Europa altă bisearică sau turn aseamine acestora nu iaste. Iaste iarăș acolo o academie vestită, în care de demult mulți înțelepți s-au învățat, unde și eu, care această carte am scris (adecă *Albertus Molnaru*), trei ani și jumătate am lăcut în vremea copilăriei.” (DVL 2001: 53)

2.4. Rămas o bună perioadă de timp în manuscris, dicționarul a atras atenția specialiștilor începând cu veacul al XIX-lea, ca, apoi, să intre efectiv în circuitul cultural, în urma apariției ediției critice (DLVI 2001), prin străduința lui Mihai Alin Gherman. Asupra valorii acestui dicționar pentru cultura română s-au pronunțat nu numai istoricii (Pop et alii III 2016: 117), ci și filologii, printre aceștia din urmă numărându-se Grigore Crețu (1905), Mircea Seche (1966), Mihai Alin Gherman (2000-2001, 2004a, 2004b, 2010), Gheorghe Chivu (2017), ultimul remarcând că dicționarul are „cel mai bogat inventar de cuvinte cunoscut din epoca veche a limbii noastre literare, expresia unei marcate nevoi culturale resimțite în spațiul românesc la cumpăna veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea.” (2017: 87)

2.5. Recuperarea manuscrisului corbean prin intermediul editării i-a determinat pe lingviștii diacroniști să studieze pe îndelete anumite fapte de limbă, care pot ilustra diverse tendințe din epocă, fie acestea lexicale ori gramaticale.

2.5.1. Alegerea subiectului propus investigației nu este întâmplătoare, deoarece, până în prezent, studierea vechii terminologii maritime românești nu a fost semnificativă, probabil și din cauza faptului că navigația nu a fost una dintre ocupațiile fundamentale ale poporului român, neam romanic care, precum franco-provensalii și populațiile retice surori, nu s-a îndeletnicit decât rareori cu navigația, fiind, adesea, nevoit să creeze proprii termeni ori să împrumute, în timp, o serie de „cuvinte marinărești” de la cei care aveau, „în sânge, marea”, greci, turci, italieni sau chiar slavi.

2.5.2. În acest sens, ocupându-se de felul de viață și îndeletnicirile românilor, Sextil Pușcariu observă că, „dacă n-avem cuvinte de origine latină relative la mare (precum *insula, portus, navis* ș.a.) – în afară de termenul general de *mare* – aceasta înseamnă că strămoșii noștri – ca

păstori și agricultori ce erau – nu aveau contact cu marea. Latinescului *undae maris* nu-i corespunde în românește *undele mării*, ci *valurile* sau *talazurile mării*. *Undele* sunt pentru românul trăit departe de mare numai încrețiturile apei unui lac sau, într-un vas, ridicăturile apei în clocot; *val* ne-a venit de la slavi, iar *talaz* de la turci.” (1976: 359-360)

2.5.3. Aceeași depărtare de civilizația mării o observă și Ioan Aurel Pop, care precizează că „noi, românii, nu am fost niciodată un popor al mării, deși ne-am aflat mereu aproape de apele cele mici și mari [...], dar am respectat apa, leagănul vieții.” (2016b: 198, 202)

3. Parcurgerea dicționarului corbean va prilejui, în bună măsură, urmărirea modului în care erau transpuse unitățile lexicale latinești privitoare la mare, putându-se reconstitui vechea terminologie maritimă românească sau, cel puțin, se pot vedea ce soluții a găsit Teodor Corbea, pentru a echivala cât mai bine termenii maritimi latinești cu cei românești.

În bună măsură, cuvintele inventariate desemnează:

a) anumite tipuri de ambarcațiuni [2]: **actuariolum**, g.n. cancel, corăbiiță iute (p. 11); **alunus** *alun: item: luntre* (p. 32); **alveolatus,-a,-um** scobit ca o mică postavă sau cin, corăbiță scobită (p. 33); **ancymachus**, g.m. neamul corăbiilor în care mîța de hier și alalte unealte de corabii poarta [sic!] sau duc (p. 41); **classicula**, g.f. corăbiiță (p. 106); **cymbula**, g.f. cinișor, cinuleț (p. 142); **horia**, g.f.; **vide: oria** cin, corabie de păscărit (p. 235); **horiola**, g.f. corăbiiță de păscărit (p. 235); **ichtyotrophium**, g.n. barcă de ținut peștii (p. 241); **linter,-tris** cin; iarăș: șaică, luntre (p. 288); **moneris**, g.f. o luntre vînslitoare (p. 315); **myoaro,-onis**, g.m. șaică, galion (p. 321); **navarchis**, g.f. corabiia unui căpitan (p. 323); **navicella**, g.f. luntricică (p. 323); **navicula**, g.f. corăbiiță, corăbioară (p. 323); **navis**, g.f. corabie (p. 324); **oria**, g.f. **navis piscatoria** [3] corabie păscătorească (p. 348); **rates,-tis**, g.f. plută (p. 427); **scapha**, g.f. luntre, luntre corăbiiță (p. 455); **pentiremis**, g.f. corabie vînslitoare de noao rînduri (p. 367); **phaselus,-i**, g.f. corabie de miljoc; **item** poamă corăbiiască (p. 380);

b) părți componente ale corabiei: **carchesia**, g.n.pl. părțile ceale de sus a lemnului celui înalt din corabie, în care spînzură veatrila (p. 87); **carina**, g.f. corabie, fund de corabie (p. 88); **chemiscus**, g.m. gînsuliță; iarăș: pisc al corăbiei (p. 99); **epibatras**, g.f. scară de corabie (p. 183); **gubernaculum**, g.n. cîrma corabiei (p. 224); **malus**, g.f. lemn de veatrila, catarg (p. 299); **prora**, g.f. nasul corăbiei (p. 410); **pterna**, g.f. trunchiul catargului celui de corabie (p. 414); **pupis,-is**, g.f. curul corăbiei (p. 417); **rostra avium** [4], g.n. boturile corăbiilor (p. 442); **sentina**, g.f. fundul de jos al corăbiei unde toate lăturile împuțite și gunoiul cade jos și curge (p. 463); **stega**, g.f. partea cu

coperemînt a corabiei, loc acoperit, vizunie, surlă (p. 482); **tropis, g.f.** fund de corabie (p. 528);

c) membri ai echipajului sau ocupații legate de mare, alți *nomina agentis*: **Acessæus, g.m.** un lenevos cîrmaci, care pururea spre lună au ponosluit cînd n-au avut noroc în corăbiierie (p. 10); **Agappenor, g.m.** hătnoi al corăbiilor argamaneneanilor (p. 23); **archipirata, g.m.** tîlhari mare, care pradă corăbiile pă mare (p. 51); **classarius, g.m.** viteaz, războinicitori în corabie sau pă mare (p. 106); **eppibates, g.m.** hărțuitori în corabie, care să războiaște din corabie (p. 183); **gubernator, g.m.** cîrmari, mînători de cîrmă, îndereptători, povățuitori, ispravnic, purtători de grijă (p. 224); **gubernatrix, g.f.** îndereptătoare, cîrmitoare (p. 224); **helciarius, g.m.** trăgători de corabie, trăgători de povăruri pă funie în corabie (p. 229); **insularius,-a,-um** lăcuitori în ostrov,-re, de la mai multele case șie depărtat, în casă lăcuitori,-re (p. 264); **lintrarius, g.m.** luntrari, cinari (p. 288); **moderator, g.m.** îndereptători [5], cîrmitori (p. 313); **nauclerus, g.m.** meșter de corabie, corăbiiari (p. 323); **naufragus, g.m.** om căzut și pățit pagubă întru frîngerea corăbiei (p. 323); **naumacharius, g.m.** oștitori pă apă (p. 324); **naumachus, g.m.** oștitori, hărțuitori în corabie, galionari (p. 324); **nauta, g.m.** corăbiiari, vînslari (p. 324); **nauticus, g.m.** corăbiiari, vînslari (p. 324); **navarchus, g.m.** căpitanul șireagului corăbiei (p. 323); **navicularius, g.m.** corăbiiari, meșterul corabiei (p. 323); **navicator, g.m. idem** (p. 323); **navifragus, g.m.** pentru frîngerea corăbiei în perire și-n pagubă căzut (p. 323); **navita, g.m.** corăbiiari, vînslari (p. 324); **pirata, g.m.** tîlhari de mare (p. 385); **pirates, g.m.** corăbiiari de tîlhari pă mare (p. 385); **piscarius, g.m.** vînzători de peaște (p. 385); **piscator, g.m.** păscari (p. 385); **piscatrix, g.f.** păscăriță, păscăreasă (p. 385); **portisculus, g.m.** păleari de corăbiiari, care îndeamnă pre păleari (p. 393); **proreta, g.m.** cîrmaci, corăbiiari, stătători în nasul corabiei (p. 410); **proreus, g.m. idem** (p. 410); **ratiarius, g.m.** plutaș, plutariu (p. 427); **scapharius, g.m.** luntrari (p. 455); **Tiphis, g.m.** un aruncători de cîrmă vestit, un cîrmaci (p. 517); **trierarchus, g.m.** căpeteniia corabiei, **triremis** (p. 525); **Zemicetus, g.m.** numele unui lotru vestit, tîlhăritori în corabie (p. 555).

d) meșteșugari care se îndeletnicesc cu confecționarea de accesorii ale corăbiilor: **anchorarius, g.m.** mîțari de hier, care face cîrligele ceale de hier de corabie (p. 40); **nauegus, g.m.** făcători de corabie (p. 324);

e) obiecte sau accesorii utilizate în navigație (scule ori unelte): **anquina, g.f.** funie de corabie (p. 43); **carastroma, g.n.** scîndură care iaste în corabie, de pre care trag cu opacinile cînd marea iaste lină de vînturi (p. 91), **carbasus, g.m.; carbasa,-orum, pl.** pînză suptîre, veatrîlă (p. 87); **anchora,**

g.f. mîță de hier sau cîrlig de hier, care îl aruncă în mare și ține corabiia (p. 40); **casteria, g.f.** sculă de corabie, țiuțoare de loc (p. 90); **fimbria, g.f.** ceprăzi de haine, *frînghie* (p. 205); **fuis,-is, g.m.** funie (p. 213); **juga, g.n.pl.** scaun de scînduri de corabie pre care șed corăbiitori (p. 273); **prymesium, g.n.** funie de corabie (p. 414); **prymesius idem** (p. 414); **ruens,-tis, g.f.** funie de corabie, *frînghie* (p. 443); **schœnus, g.m.** funie, ștreang, *frînghie*; **item:** o măsură eghiptenească (p. 456); **tonsilla, g.f.** vîrghie acățătoare corabiia la țarmure (p. 519); **transtra, g.n.pl.** scîndură pre care șad vînsării în corabie; **item:** grindă de cocoș, grindă (p. 523);

f) taxe și modalități de plată marinărești: **amphotrophion, g.n.** camătă de corabie (p. 37); **naulum, g.n.** simbrie de corabie, plată de vînslit (p. 324); **portorium, g.n.** plată de pod, de vînslit, plată de corabie (p. 393); **vectura, g.f.** ducere, simbrie de corabie sau de car, chirie (p. 535);

g) acțiuni sau nume de acțiuni specifice: **adnavigatio, g.f.** corăbierire (p. 15); **adnavigo,-as** corăbiiescu (p. 15); **gubernatio, g.f.** cîrmire, mînare de cîrmă, povățuire (p. 224); **moderor,-aris** îndereptezu, cîrmuiescu (p. 313); **nafragor,-aris** pentru frîngerea corăbiei mă cazu în perire și pațu pagubă (p. 323); **naclerius,-a,-um idem** (p. 323); **nafragium, g.n.** frîngere de corabie, perire de apă, covîrșire (p. 323); **naumachia, g.f.** război cu corabiia pă apă (p. 324); **navicularia, g.f.** meștersug de corabie (p. 323); **navigatio, g.f.** corăbierie, vînslire, umblare în corabie (p. 324); **navigo,-as** corăbiiescu, vînslescu (p. 324); **pernavigo,-as** corăbiiescu, umblu cu corabiia (p. 373); **piratica, g.f.** tilhărie de mare (p. 385); **piscatio, g.f.** păscuire, păscărie (p. 385); **piscatus,-us, g.m.** păscuire, păscuitul (p. 385); **piscor,-aris** păscuiescu (p. 385); **prænavigatio, g.f.** înainte vînslire, corăbierire (p. 399); **prænavigo,-as** înainte vînslescu, corăbiierescu (p. 399); **præternavigatio, g.f.** vînslire lîngă dîns, corăbierire (p. 402); **præternavigo,-as** mai-naainte vînslescu, corăbiiescu (p. 402); **promolco,-as,-are** ușor vînslescu, corăbierescu (p. 409); **remigatio, g.f.** vînslire, corăbiire (p. 434); **remigo,-as** vînslescu, corăbiierescu (p. 434); **subremigo,-as** vînslescu, corăbiiescu (p. 490); **veho,-is,-xi,-ere** ducu, aducu, în car sau în corabie portu, cu corabiia sau cu carul portu (p. 536); **velificatio, g.f.** vînslire, corăbiire, povățare de veatrilă (p. 536); **velifico,-as** corăbiiescu, vînslescu, vetrilescu (p. 536); **velificor,-oris idem** (p. 536);

h) locuri și forme de relief legate de viața marinărească: **insula, g.f.** ostrov, ținut împrejurat cu apă mai cu asupră la mare (p. 263); **mare,-is, g.n.** marea, adunarea întruna a multor ape; iarăș: lucru nespus de mare (p. 301); **Monœchus, g.m.** loc de stătutul corăbiilor în Liguriia (p. 315); **navale, g.n.** țiuțoare de corăbii sau loc de facerea corăbiilor (p. 323); **ostia, g.n.pl.**

gîtlejurile gîrlei curgătoare în mare, rumpturi de mare umblăcioase cu corabiia cea de mare (p. 350); **peninsula, g.f.** pînă de jumătate ostrov, jumătate de ostrov (p. 366); **Pharos, g.m.** ostrov în Alixandria Eghiptenească; iarăș: un turn iarăș acolo, în care noaptea au pus lumină, spre care corăbiiarii au sămăluit; de aici toată zidirea luminătoare faraus [sic!] să zîce (p. 380); **piraterium, g.n.** peșterea tîlharilor de mare (p. 385); **piscaria, g.f.** tîrg de peaște, loc de vîndut peaștele (p. 385); **piscina, g.f.** aleșteu de peaște; iarăș: cadă de băiat (p. 385); **portus, g.m.** vad, țarmure de vînslit; iarăș: liman, loc îndărneț [sic!] (p. 394); **semimarinus,-a,-um** jumătate de mare (p. 462); **statio, g.f.** stare, vad de starea corăbiilor, stare de strajă, stare de șireag de oaste (p. 482);

i) adjective sau sintagme nominale referitoare la mare, la marinari și la marinărit: **anchorarius,-a,-um** de cîrlig de hier, de mîță de hier (p. 40); **funalis,-e** de funie, de ștreang (p. 213); **insularis,-e** ostrovăsc,-ă (p. 263); **marinus,-a,-um** de mare (p. 301); **naucleerriacus,-a,-um** de meșter de corăbii, corăbieresc, de corăbiiari (p. 323); **naufragus,-a,-um** frîngători de corăbii,-re (p. 323); **naumacharius,-a,-um** de război de pă apă, de oștitul cel de pă apă (p. 324); **nauticus,-a,-um** de corăbiiari, de vînslari (p. 324); **navalis,-e** corăbiiesc,-ă, de corabie (p. 323); **navicularis,-e** corăbiesc,-ă, corăbieresc,-ă, de corabie (p. 323); **navigabilis,-e** corăbiicios,-ă, vînslăcios,-ă, cu corabiia umblăcios,-ă (p. 324); **naviger,-ra,-um** purtăcios de corabie,-ă, umblăcios cu corabiia (p. 324); **piraticus,-a,-um** de tîlhari de mare, tîlhărie de mare (p. 385); **piscarius,-a,-um** pascăresc,-ă (p. 385); **piscatorius,-a,-um** pascări,-ță, pascăresc, de pascărit (p. 385); **piscinalis,-e** de aleșteu de peaște (p. 385); **piscinarius,-a,-um** de aleșteu de mulți pești (p. 385); **piscosus,-a,-um** de mulți pești, păscos,-ă (p. 385); **isculentus,-a,-um idem** (p. 385); **velaris,-e** învălituri,-re, acoperitori,-re, de veatrîlă (p. 536);

velifer,-a,-um purtători de veatrîlă,-re (p. 536); **velificus,-a,-um** vetrilos,-ă, vetrilit,-ă (p. 536); **velilicatus,-a,-um** cu veatrîlă, vetrilat,-ă (p. 536).

4. Prezența unui număr semnificativ de termeni maritimi în paginile dicționarului este oarecum justificată și se explică prin faptul că, în principal, lumea romană se întindea de-a lungul coastelor Mării Mediterane, presărate cu orașe-porturi (*vaduri*) înfloritoare, prospere, primitoare, pline de viață și prielnice pentru tot felul de negoțuri (Paine 2015: 270-271) (de pildă, **Saliocanus, g.m.** un *vad* de corabie în Franția; iarăș: numele unui oraș, p. 448, situat în Bretagne, lângă Morlaix, și cunoscut și sub denumirea de Staliocane). Aceeași dezvoltare poate fi remarcată în Antichitatea romană și pe țarmurile Mării Negre sau pe

malurile Dunării, unde se întâlnesc „mari flote comerciale și militare și [...] transporturi intense.” (Bârdeanu, Nicolaescu 1979: 25)

4.1. La o analiză amănunțită a termenilor inventariați, se poate observa că Teodor Corbea, în tălmăcirea cuvintelor, a dorit să se apropie și formal, nu numai semantic, de cuvintele latinești savante, așa se explică, uneori, cuvinte mai rare, prezente în dicționar, împrumutate, probabil, în momentul echivalării, reprezentând prime atestări în limba română (**ichtyotrophium**, **g.n.** *barcă* de ținut peștii (p. 241); **navarchis**, **g.f.** corabiia unui *căpitan* (p. 323); **Pharos**, **g.m.** ostrov în Alixandriia Eghiptenească; iarăș: un turn iarăș acolo, în care noaptea au pus lumină, spre care corăbiiarii au sămăluit; de aici toată zidirea luminătoare *farau* [sic!] să zice (p. 380); **trierarchus**, **g.m.** căpeteniia corabiei, *triremis* (p. 525).

4.2. Au existat destul de multe cazuri în care cărturarul transilvan face apel la serii sinonimice, care să ilustreze atât echivalarea adecvată, cât și bogăția sinonimică a limbii române (Dimitrescu 1995: 44-45): **navicula**, **g.f.** corăbiiță, corăbioară (p. 323); **navigabilis**, **-e** corăbiicios, -ă, vînslăcios, -ă, cu corabiia umblăcios, -ă (p. 324); **velifico**, **-as** corăbiiescu, vînslescu, vetrilesco (p. 536), la perifraze: **prænavigo**, **-as** înainte vînslescu, corăbiierescu (p. 399); **promolco**, **-as**, **-are** ușor vînslescu, corăbierescu (p. 409) sau la subordonate atributive de tip explicativ, care au menirea de a face mai bine înțeleasă o anumită unitate lexicală: **archipirata**, **g.m.** tîlhari mare, care pradă corăbiile pã mare (p. 51); **anchorarius**, **g.m.** mîțari de hier, care face cîrligele ceale de hier de corabie (p. 40).

4.3. La acestea, se adaugă sintagme nominale, alcătuite din substantive + grup prepozițional: **naufragium**, **g.n.** frîngere de corabie, perire de apă, covîrșire (p. 323); **statio**, **g.f.** stare, vad de starea corăbiilor, stare de strajă, stare de șireag de oaste (p. 482).

4.4. Inedite sunt și soluțiile metaforice alese de către Corbea, constituite prin raportare la părți ale corpului omenesc: **pupis**, **-is**, **g.f.** curul corăbiei (p. 417); **rostra avium**, **g.n.** boturile corăbiilor (p. 442); **prora**, **g.f.** nasul corăbiei (p. 410) sau prin raportare la universul animalier **anchora**, **g.f.** mîță de hier sau cîrlig de hier, care îl aruncă în mare și ține corabiia (p. 40).

4.5. În perspectivă lexicală, se poate observa că avem un număr important de termeni creați pe tărâm românesc prin sufixare, având drept baze derivative cuvinte moștenite ori împrumutate.

4.5.1. Derivarea cu sufixe reprezintă, de altfel, în limba veche, principalul mijloc intern de îmbogățire a vocabularului (Popescu-Marin 2007: 59), detașându-se selectarea afixelor de agent, a celor abstracte ori adjectivale: **navita**, **g.m.** corăbiiari, vînslari (p. 324); **piscatrix**, **g.f.** pascăriță,

păscăreasă (p. 385); **gubernatio, g.f.** cîrmire, mînare de cîrmă, povătuire (p. 224); **naviger,-ra,-um** purtăcios de corabie,-ă, umblăcios cu corabiia (p. 324). O formă derivată inedită pentru epoca veche este și *galionari*, preferată lui *galiongiu*: **naumachus, g.m.** oștitori, hărțuitori în corabie, *galionari* (p. 324) și necuprinsă în DLR și în MDA.

4.5.2. Se remarcă, de asemenea, și numărul mare de formații diminutive, explicabile prin fidelitatea față de termenii latinești conținuți în coloanele dicționarului: **classicula, g.f.** corăbiiță (p. 106); **cymbula, g.f.** cinișor, cinuleț (p. 142); **navicella, g.f.** luntricică (p. 323); **navicula, g.f.** corăbiiță, corăbioară (p. 323).

4.6. Printre bazele derivative cu cei mai mulți membri în filele dicționarului, se numără substantivul *pește*, Corbea încercând să ilustreze cât mai bine termenii latinești derivați din lat. **piscis,-is**: **piscarius,-a,-um** păscăresc,-ă (p. 385); **piscatio, g.f.** păscuire, păscărie (p. 385); **piscator, g.m.** păscari (p. 385); **piscatorius,-a,-um** păscari,-ță, păscăresc, de păscărit (p. 385); **piscatrix, g.f.** păscăriță, păscăreasă (p. 385); **piscatus,-us, g.m.** păscuire, păscuitul (p. 385); **pisciculus, g.m.** peștișor, păsculeț (p. 385); **piscor,-aris** păscuiescu (p. 385); **piscosus,-a,-um** de mulți pești, păscos,-ă (p. 385); **pisculentus,-a,-um idem** (p. 385).

În cazurile în care învățatul ardelean nu a reușit să echivaleze termenul latinesc printr-un derivat, acesta a făcut apel la sintagme nominale (rareori verbale), păstrând totuși substantivul *pește* în grupul prepozițional: **piscaria, g.f.** tîrg de peaște, loc de vîndut peaștele (p. 385); **piscarius, g.m.** vînzători de peaște (p. 385); **piscina, g.f.** aleșteu de peaște; iarăș: cadă de băiat (p. 385); **piscinalis,-e** de aleșteu de peaște (p. 385); **piscinarius,-a,-um** de aleșteu de mulți pești (p. 385), cu o valoare de modificator sau, mai rar, de complement. (GBLR 2016: 327)

4.7. Pe lângă elementele lexicale primare moștenite din latină (*luntre, funie, frînghie, pânză, pește, vad, verghie* ș.a.), sunt unele cuvinte împrumutate din limba slavă și/sau din slavonă (*cin, corabie, cîrmă, ostrov, plută, val, veatrilă*), după cum ne dovedesc textele românești cu caracter religios din veacurile al XVI-lea („...temându-se cum să nu cază în Sirrtu, spândzurară *veatrila*.”, CV, 44r, p. 315) și al XVII-lea („Și deaca înțrără ei în *corabie* stătu vântul, iară ceia ce era în *corabie* veniră de să închinară lui, de grăiia.”, Caz. V, 255v, pp. 196-197), ale căror tălmăcitori au fost nevoiți să împrumute o serie de termeni sau/și să-i adapteze la limba română, putându-se remarca o apropiere formală de elementele slavone. Nu trebuie ignorată nici contribuția adstratului la lărgirea inventarului lexical: *aleșteu* (magh.), *cancel* (it.), *liman* (tc.), *șaică* (tc., bg., scr., magh.; cf. DLR XV 2010: 106), *galion* (ngr., it., pol., tc.; cf. Gheție 1997: 400).

4.8. Această diversitate a modalităților de echivalare a termenilor latinești arată că, la începutul constituirii stilului tehnico-științific, încă se oscila în selectarea termenilor (Chivu 2000: 142), observându-se frecvente treceri dinspre lexicul comun înspre lexicul specializat. (Bidu-Vrănceanu 2000: 9-10). De altfel, privitor la termenii marinărești, se poate constata că unii dintre aceștia au fost preluați din limba populară, „în cazul cărora specializarea terminologică s-a produs în mod spontan, natural și nesistematic” (Vintilă-Rădulescu 1999: 7), chiar dacă pot fi reperate unele afinități semantice și structurale.

4.9. În timp, se poate constata că vocabularul comun folosit în tălmăcirea termenilor maritimi de către Corbea a fost în mare măsură abandonat, întrucât s-au fixat, în limbă, tot mai mulți termeni specializați preluați (mai rar calchiați) din limba latină savantă și/sau din limbile italiană sau franceză (de pildă, *navă* < fr. *nave*, lat. *navis*, it. *nave*; *naufragiu* < lat. *naufragium*, it. *naufragio*, fr. *naufnage*; cf. DLR X 2010), majoritatea împrumutați în secolul al XIX-lea, în urma procesului de relatinizare a limbii române (Bogdan-Oprea 2011), dar, și ulterior, tinzându-se, în secolul ce vor urma (al XX-lea), înspre o internaționalizare a acestei terminologii (mai ales prin termenii de proveniență engleză), din ce în ce mai cuprinzătoare și mai diversificată pe subdomenii.

5. Parcursul lexico-semantic diacronic întreprins a permis identificarea unor particularități, care nu au mai fost relevate în perspectivă terminologică diacronică. Această abordare a scos la iveală faptul că limba română nu este atât de săracă în termeni maritimi, iar soluțiile de echivalare ale lui Teodor Corbea sunt dintre cele mai fericite, în ciuda faptului că umanistul ardelean, în situații punctuale, este un născocitor de cuvinte (Gherman 2010: 75), care n-au nimic străin din firea limbii române. Am avut astfel ocazia să relevăm, pe lângă începuturile terminologiei maritime românești, și unele dintre particularitățile acestei lucrări lexicografice, plină de învățăminte de tot felul: lingvistice, istorice, sociale, culturale ori geografice.

NOTE:

[1]. Cel mai amplu articol de dicționar. Toponimul este descris întocmai și la Albert Szenci Molnar.

[2]. Pentru analiza semică a termenilor ce se referă la mijloace de transport pe apă, în limba română actuală, a se vedea Bidu-Vrănceanu (2005: 74-80).

[3]. Termen ce face parte, alături de alte derivate prezente *infra*, din familia lexicală a termenului **piscis,-is, g.m.** pește (p. 385).

[4]. Recte: *navium*.

[5]. Șters: opritori.

BIBLIOGRAFIE

a) studii și articole :

- Bârdeanu, Nicolae, Nicolaescu, Dan, (1979). *Contribuții la istoria marinei române*, vol. I (*Din cele mai vechi timpuri până în 1918*), București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Benkő, Samu, (1984). *Permanență și devenire. Studii de istoria culturii*, în românește de T. Z. Paskuy, București, Editura Kriterion.
- Bidu-Vrănceanu, (2005). *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte*, București, Editura Universității din București.
- Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.), (2012). *Terminologie și terminologii*, vol. II, București, Editura Universității din București.
- Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.), (2000). *Lexic comun, lexic specializat*, București, Editura Universității din București.
- Bogdan-Oprea, Helga, (2011). *Relatinizarea limbii române*, București, Editura Universității din București.
- Chivu Gh., (2017). *Terminologie lingvistică într-un lexicon de la sfârșitul veacului al VII-lea*, în Adina Dragomirescu et alii, *Sintaxa ca mod de a fi. Omagiu Gabrielei Pană Dindelegan, la aniversare*, București, Editura Universității din București, 2017, p. 103-107.
- Chivu, Gh., (2000). *Limba română de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Crețu, Gr., (1905). *Cel mai vechiu dicționar latino-românesc de Teodor Corbea (Manuscript de pe la 1700)*, extras, București, Tipografia „Voința Națională”.
- Dimitrescu, Florica, (2014). *Din lexicon limbii române vechi, și nu numai*, București, Editura Universității din București.
- Dimitrescu, Florica, (1995). *Dinamica lexicului românesc. Ieri și azi*, București - Cluj-Napoca, Editurile Clusium & Logos.
- Gherman, A. M., (2010). *Un umanist român: Teodor Corbea*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
- Gherman, Alin Mihai, (2004a). *Aspecte umaniste în cultura românească veche*, București, Editura Enciclopedică.
- Gherman, Alin-Mihai, (2004b). *Literatură română din Transilvania între preluminism și preromantism*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
- Gherman, Mihai, (2000-2001). *Lexicografie și gramatică în dicționarul lui Teodor Corbea*, în *Dacoromania*, V-VI, p.161-164.
- Gheție, Ion (coord.), (1997). *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, autori: Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu, București, Editura Academiei Române.
- Paine, Lincoln, (2015). *Marea și civilizația. O istorie maritimă a lumii*, traducere de Dana Bădulescu și Radu Andrescu, Iași, Editura Polirom.

- Pană Didelegan, Gabriela, (2016). *Gramatica de bază a limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic Gold. (GBLR)
- Pop, Ioan-Aurel, (2016a). *Transilvania, starea noastră de veghe*, cuvânt înainte de Mircea Muthu, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană.
- Pop, Ioan-Aurel, (2016b). *Identitatea românească. Felul de a fi român de-a lungul timpului*, București, Editura Contemporanul.
- Pop, Ioan-Aurel et alii, (2016). *Istoria Transilvaniei*, vol. I-III, Cluj-Napoca, Academia Română & Centrul de Studii Transilvane.
- Popescu-Marin, Magdalena (coord.), (2007). *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române.
- Pușcariu, Sextil, (1976). *Limba română*, vol. I (*Privire generală*), prefață de G. Istrate, note, bibliografie de Ilie Dan, București, Editura Minerva.
- Seche, Mircea, (1966). *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. I (*de la origini pînă la 1880*), București, Editura Științifică.
- Vintilă-Rădulescu, Ioana, (1999). *Terminologia și problemele ei actuale*, București, Editura Academiei Române.

b) dictionare:

- Bejan, Anton (coord.), (2010). *Dicționar enciclopedic de marină*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Semne.
- Corbea, Teodor, (2001). *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ediție de Alin-Mihai Gherman, vol. I (Studiu introductiv, note și text), Cluj-Napoca, Editura Clusium. (DLVI)
- ***, (2010). *Dicționarul limbii române*, tomurile I-XIX, ediție anastatică, Editura Academiei Române, București. (DLR)
- Gaffiot, Félix, (1967). *Dictionnaire illustré latin-français*, Paris, Éditions Hachette. (DILR)
- Guțu, G., (1983). *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică. (DL-R)
- Manole, Ilie, Ionescu, Gheorghe, (1982). *Dicționar marinăresc*, București, Editura Albatros.
- ***, (2001-2003). *Micul dicționar academic*, vol. I-IV, București, Editura Univers Enciclopedic. (MDA)
- Szenci Molnar, Albert, (1604). *Dictionarum latinoungaricorum opus novum et hactenus nusquam editum; Item vice versa: dictionarium vngaricolatinum, in quo præter dictionum vngaricorum interpretationem latinam*, Noribergae, Procurante Elia Hyterro Germano (ediție anastatică ulterioară, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990), <https://www.google.ro/#q=albert+molnar+dictionarium+latinoungaricum+on+line&tbm=bks> (DLU)

c) izvoare:

- CV = ***, 1981, *Codicele voronețean*, ediție îngrijită, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, București, Editura Minerva.

Caz. V = Varlaam, (1943). *Carte românească de învățătură* (1643), ediție de J. Byck, București, Editura Fundațiilor Regale.

Samples of the Old Romanian Maritime Terminology.
Observations on Teodor Corbea's Dictionary
(Dictiones Latinae Cum Valachica Interpretatione)

Abstract: *Our presentation focuses on the maritime terminology operating in the Romanian medieval society. For a better configuration of the subject under investigation, we have selected samples of language phenomena from the lexicographic work of Teodor Corbea, dating back to the end of the 17th century and entitled Dictiones latinae cum valachica interpretatione – the most comprehensive lexicon of the old Romanian culture. Our research option is justified by the fact that, until the present moment, a systematic study of the beginnings of Romanian maritime terminology has not attracted the attention of either field specialists (linguists) or historians of Romanian navigation as such.*

Key-words: *old Romanian, terminology, dictionary, maritime lexis, lexical richness, borrowings.*